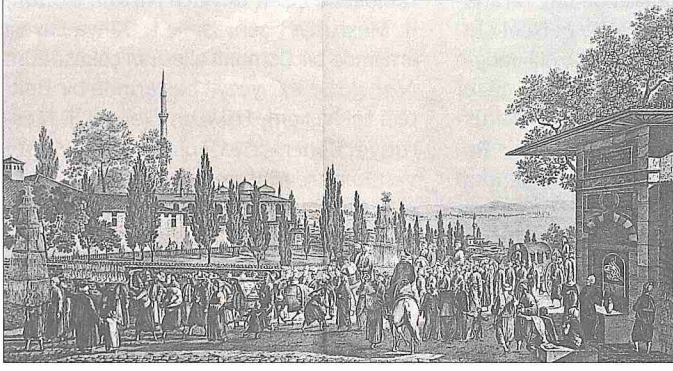

XIX. yüzyılın
başlarında
bir gelin
alayının
tasvir
edildiği
gravür
(I. Melling,
*Voyage
pittoresque de
Constantinople*,
Paris 1819,
lv. XIX)

233; a.mlf., "Yanılımacalar", a.e., VII, 438-439; Pertev Naili Boratav, "Battal", İA, II, 346; Mehmet Kaplan, "İstanbul [Halk Edebiyatında]", a.e., V/2, s. 1214/153-160; a.mlf. – Mustafa Kutlu, "İstanbul", TDEA, V, 14-15; "Arasta Hamamı", İst.A, II, 968; Kevork M. Pamukciyan, "Aznavuroğlu", a.e., III, 1729; "Bayezid Hamamı Destanı", a.e., IV, 2242-2243; "Büyük Hamam", a.e., VI, 3282-3283; "İstanbul Çarşısı Kalpakçılar-başı Destanı", a.e., VII, 3766-3768; "Esnaflar Güzelleri Destanı", a.e., X, 5340-5343; "Destan, Destanlar", a.e., VIII, 4520-4524; "Fedayî", TDEA, III, 175; Zehra Öztürk, "Hamdullah Hamdi", DİA, XV, 453; M. Sabri Koz, "Âşık Edebiyatı", DBİst.A, I, 360-362; a.mlf., "Atasözleri", a.e., I, 380-381; a.mlf., "Bilmeceler", a.e., II, 231-232; a.mlf., "Destancılık", a.e., III, 38-39; a.mlf., "Destanlar", a.e., III, 39-41; a.mlf., "Tulumbacı Destanları", a.e., VII, 301; Mevlüt Özhan, "Karagöz", a.e., IV, 448-449; Metin Anđ, "Meddahlık", a.e., V, 320; a.mlf., "Ortaoyunu", a.e., VI, 146-147; Süleyman Şenel, "Semai Kahveleri", a.e., VI, 518-519; Mehmet Güntekin, "Türküler", a.e., VII, 318; "Ziyaret Yerleri", a.e., VII, 563-564.

NURETTİN ALBAYRAK

Yeni Türk Edebiyatında İstanbul. Tanzimat'tan sonraki Türk edebiyatında İstanbul, günümüze kadar gittikçe yaygınlaşan bir ilgi odağı olarak önemini korumuştur. Divan edebiyatında olduğu gibi yenileşme döneminde de İstanbul'un bir kültür merkezi olma özelliğini sürdürmesi, Anadolu'da doğmuş ve orada yetişmiş edebiyatçıların çoğunun zamanla İstanbul'a yerleşmesi, matbaacılığın ve ona bağlı olarak dergi, gazete ve kitap yayıncılığının İstanbul'da toplanması, edebiyat topluluk ve çevrelerinin bu şehirde teşekkülü gibi sebeplerle edebî eserlerde konu ve olayların geçtiği mekân olarak bazan bir dekor, bazan edebî eserin bütününe hâkim bir tema halinde İstanbul'un yer alması tabiidir. Cumhuriyet'ten sonra Ankara'nın başşehir olmasıyla bu ilgi nisbeten Anadolu'nun diğer şehirlerine dağılmışsa da tarihî, coğrafi, kültürel durumu, tabii ve mimari güzellikleriyle İstanbul her zamanki önemini devam ettirmiştir.

Hâtıra, deneme ve inceleme tarzında yazılmış eserlerde İstanbul'u anlatan pek çok malzeme bulmak mümkünse de İstanbul'un edebiyata yansımaları daha çok kurgu, muhayyile ve duygu ürünü olan edebî metinlerde, roman, hikâye ve şiir türlerinde önem kazanır. Büyük çapta tahkiyeye dayanan, bu sebeple olayın geçtiği mekânın belirtilmesi gereken roman ve hikâye İstanbul'un en çok dile getirildiği tür olmuştur. Bu türün Batılılaşma döneminde ilk örneklerinin ortaya çıktığı 1870'li yıllardan itibaren Türk roman ve hikâyesinde İstanbul görülmeye başlar. Dönemin ilk romanı kabul edilen Şemsetdin Sâmî'nin *Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat'ı* ile (1872) Emin Nihad'ın *Müsâmeretnâme*'sindeki (1872-1875) hikâyelerde olaylar çok defa İstanbul'da geçmekle beraber dikkate değer tasvirler yoktur. İlk edebî roman sayılan Nâmîk Kemal'in *İntibah*'ının (1876) baş tarafında olayın cereyan edeceği Çamlıca'nın güzelliği, eleştirmenler tarafından bir kaside nesibine benzetilen uzunca bir bölüm içinde tasvir edilmiştir.

İstanbul'un pek çok semtinin oldukça ayrıntılı tasvirleriyle bir taraftan gelecek yıllara zengin bir dokümanter koleksiyon bırakan, bir taraftan da edebî eserin yapısında bu semtlere fonksiyonel rol veren ilk romancı Ahmed Midhat Efendi olmuştur. İlk uzun hikâye-roman denemelerine 1870'lerde başlayan ve bu türde elliden fazla eser veren Ahmed Midhat Efendi'nin romanlarında İstanbul, hem olayların geçtiği mekân olarak hem de yazarın kendine mahsus dolaylı bilgilerle sokakların ve binaların tasvirlerinde önem kazanır. Kahramanların ve hadiselerin özelliklerine göre şehrin farklı semtleri bu romanlarda bilhassa seçilmiştir. İlk defa onun romanlarıyla Beyoğlu Avrupalı tarz yaşayışın, aynı zamanda sefahat hayatının sembolü olarak Türk edebiyatına girer. Dönemin ilk romanları arasında yer alan *Felâton Bey ile Râkım Efendi*'de

(1875), romancının olumlu yönleriyle tanıttığı Râkım'ın Tophane taraflarında Salıpazarı'na yakın bir mahallede oturmasına karşılık Avrupalılaşma'ya özenen Felâton'un zengin konağının yine Tophane'nin Beyoğlu'na yakın bir yerinde olması tesadüfî olmayıp Osmanlı insanı ile Batı modasına uyup alafrangalaşma yeni Tanzimat tiplerinin semtlere taksimi mânâsına gelmektedir. Beyoğlu'ndaki bu tarz yaşayışın en canlı biçimde anlatıldığı romanı ise *Karnaval*'dir. Yazarın, konusu kısmen veya tamamen Beyoğlu'nda geçen, vak'anın cereyan ettiği bir mekân olması yanında sokaklar ve binalar hakkında verdiği bilgilerle belge değeri taşıyan diğer romanları arasında *Yeniçeriler*, *Hüseyin Fellâh*, *Yeryüzünde Bir Melek*, *Bekârlık Sultanlık mı Dedin?*, *Henüz Onyediyi Yaşında Vah*, *Dürdâne Hanım*, *Esrâr-ı Cinâyât*, *Hayret*, *Para ve Müşâhedât* zikredilebilir. Bu romanlarda Caddeikebir, Galata, Kazancılar, Cihangir, Tophane, Yüksekaldırım, Parmakkapı, Şişli, Feriköy gibi Beyoğlu bölgesi içinde kalan mahallerin otel, meyhane, gazino, kahve, mağaza ve kiliseleri bazan tarihî bilgilerle, çok defa da aktüel durumlarıyla anlatılmıştır. Ahmed Midhat tehlikelerle dolu olduğu hususunda okuyucusunu sık sık uyardığı Beyoğlu dışında Büyükdere, Kadıköy, Adalar, Yeşilköy gibi semtlerin de aynı şekilde modern yaşayışın merkezleri olmaya başladığını belirtir. Ayasofya, Şehzadebaşı, Fatih, Fener, Balat, Eyüp, Davutpaşa, Yedikule gibi semtler ise fakir ve orta halli, genellikle mazbut yaşayışlı kahramanlara ayrılmış gibidir. Ahmed Midhat Kâğıthane, Gökusu, Veliefendi, Fenerbahçe ve İhlamur'a da mesire yerleri olarak romanlarında yer verir. *Taafüf* adlı romanda ise tarihe ve arkeolojiye meraklı kahramanı Râsih'in Tekfur Sarayı, Çukurbostanlar, Kadırga, Yedikule zindanları, Binbirdirek, Kıztaşı, Dikilitaş, Çemberlitaş, Surlar, Arap Camii, Yeraltı Camii, Anadoluhisarı ve Rumelihisarı gibi İstanbul'un tarihî mekânlarında gezmesi, şehrin tarihî dokusunun terkibine basit de olsa edebî bir metinde ilk örnek teşkil eder.

Recâizâde Mahmud Ekrem'in tek romanı *Araba Sevdası*'ndaki Çamlıca tasviri *İntibah*'takine kıyasla roman diline daha yakın, daha gerçekçi ve eserin konusuyla ilişkisi bakımından daha fonksiyoneldir. İlk defa Fransız realizmi ve natüralizmini deneyen Nâbizâde Nâzım'ın ayrıntılı Boğaziçi tasviriyle başlayan *Zehra* romanında ve diğer bazı hikâyelerinde

olaylar veya kahramanların gezintileri ve sile edilerek İstanbul'un çeşitli semtleri ve Boğaz'ın her iki yakasındaki pek çok köy anlatılmıştır.

Türk romanının Batılılaşma'sında önemli bir dönem olan Edebiyat-ı Cedîde'nin yazarlarında İstanbul hemen sadece Avrupa'yı yaşayışı yansıtan Beyoğlu ve çevresiyle yalı ve köşkerlerin yer aldığı Boğaz kıyıları kesimiyle romana girmiştir. Bu kesim esasen daha çok insan ilişkilerine ve aile içi problemlerine dayanan, bu sebeple kapalı mekânların ve realist edebiyat gereği çevre ve eşya tasvirlerinin hâkim olduğu Servet-i Fünûn romanında dış mekân olarak lüks yaşamayı ve şık giyinmeyi sevenlerin sık sık gittiği Avrupa malları satan büyük mağazaları ile Beyoğlu ve civarını anlatılmıştır. Tiyatro, otel, kahvehane, gazino, meyhane vb. eğlence mahalleri olarak nâdiren Direklerarası, fakat umumiyetle Beyoğlu, bazı romanlarda da Bebek bahçesi, Beylerbeyi, Kadıköy, Moda, Büyükkada görülür. Zengin yalılarıyla Boğaziçi, yeni alafranga salon hayatının yaşadığı apartmanlarıyla Nişantaşı, Pangaltı ve Şişli, köşkleriyle Erenköy, Tarabya ve Büyükkada bu dönem romanında yer alır. Sur içi İstanbul'unun pek az geçtiği Servet-i Fünûn edebiyatında Halit Ziya'nın *Mâî ve Siyah* romanına Süleymaniye sadece roman kahramanının evinin bulunduğu fakir bir semt olarak girer. Edebiyat-ı Cedîde romanında, özellikle Halit Ziya ve Mehmed Rauf gibi önde gelen şahsiyetlerin eserlerinde sosyal çevre ile kahramanların karakter ve davranışları arasındaki ilişkilerin belirtilmesi önem taşıdığından İstanbul ve semtleri bu açıdan daha fonksiyonel bir özellik kazanmıştır (bu konuda Cahit Kavcar ve Mehmet Törenek'in eserleri için bk. bibl.).

II. Meşrutiyet sonrası romanında İstanbul'un daha çok olumsuz taraflarıyla gösterildiği dikkati çekmektedir. Romanlarının çoğunu Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerinde kaleme alan Hüseyin Rahmi, sur içi İstanbul'unu ve özellikle kenar mahalleleri eserlerinde en çok işleyen yazardır. Sur civarından Topkapı, Edirnekapi, Sulukule, Ayvansaray'dan başlayarak Haliç ve Marmara tarafından Sirkeci'ye kadar pek çok mahalle ve sokak bu romanların mekânını oluşturur. Daha çok fakir insanların hayat tarzları, geçimleri, eğlenceleri, kavgalarıyla girdikleri romanlar dönemin zengin bir folklor malzemesini de verir. Ancak bu romanların öncekilerden farkı halkın cehaleti, bâtıl inançları, bunları sömürenlerin kurnazlıkları ve alafran-

ga yaşamaya özenenlerin gülünç taraflarını dile getirmesidir. Buna paralel olarak İstanbul tabii ve tarihi güzellikleriyle değil çöp ve pisliklerle dolu, eski güzel mesirelerin bile birer mezbeleliğe dönüştüğü bir Şark şehri olarak tasvir edilir. Beyoğlu ve civarının mekân olarak alındığı romanlarında da alafrangalığa özenirken dejenere olan zengin aileleri, vurguncular anlatılır. Hüseyin Rahmi gibi bir halk romancısı olan Osman Cemal Kaygılı da roman ve hikâyelerinde sur dışı, Haliç, Kasımpaşa, Ayvansaray, Eyüp, Balat, Unkapanı gibi semtleri ve buralarda yaşayan çingenelerin hayatını gerçekçi bir şekilde anlatmıştır.

Bu dönemin ortak özelliklerinden biri de nesillerle beraber değişen İstanbul'un çeşitli sosyal sınıflarının ve buna bağlı olarak farklılaşan mekânların romana girmesidir. Halide Edip Adivar, Refik Halit Karay, Midhat Cemal Kuntay, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Peyami Safa'nın romanlarının çoğunda, Tanzimat yıllarından başlayarak Cumhuriyet'e ve II. Dünya Savaşı sonlarına kadar değişik semtler, buralarda yaşayan halk tabakasıyla bürokrat, tüccar, politikacı ve sanatkâr kesiminin ilişkileri ele alınmıştır. Halide Edip'in *Tatarcık*, *Sinekli Bakkal*, *Sonsuz Panayır*, *Döner Ayna*, *Âkile Hanım Sokağı*, *Sevda Sokağı* komedyası adlı romanları olayların geçtiği mekânların sembolik değer taşıdığı, eski-yeni, alafranga-alafranga mukayeselerinin yapıldığı eserlerdir. Özellikle *Sinekli Bakkal*, *Âkile Hanım Sokağı* ve *Sevda Sokağı* komedyası'nda, II. Abdülhamid döneminden başlayarak 1955'lere kadar Ak-saray ve Fatih civarında insanlarla beraber çevrenin, sokakların, eşyanın değişimi çarpıcı, pitoresk tasvirlerle anlatılır. *Ateşten Gömlek* ise büyük bir bölümüyle işgal altındaki İstanbul'un romanıdır. Midhat Cemal de *Üç İstanbul* adlı romanıyla II. Abdülhamid, II. Meşrutiyet ve Mütareke devri İstanbul'unu, hem bir kültür ve medeniyet şehri olarak hem de döneminin siyasî olayları içinde ele alır. Refik Halit Karay *İstanbul'un İç Yüzü*'nde II. Abdülhamid devriyle Meşrutiyet yıllarının İstanbul'unu, *Anahtar*'da II. Dünya Savaşı yıllarında Beyoğlu ve çevresinin sosyetesini, *Bu Bizim Hayatımız*'da II. Dünya Savaşı'ndan sonra değerlerini kaybeden yalı ve konakların yaşayışını, *Kadınlar Tekkesi*'nde dejenere olan tekke hayatını anlatır. Yakup Kadri, muhtelif yıllarda yazdığı romanlarıyla İstanbul'un son yüzyıl içindeki değişiminin kronolojik

tablosunu çizer. Böylece *Kıralık Konak*, II. Meşrutiyet sonrası ile I. Dünya Savaşı arasında bir Osmanlı ailesinin çöküşünün, *Nur Baba XX. yüzyıl* başlarında bir Bektaşî tekkesinin, *Hüküm Gecesi* II. Meşrutiyet dönemi siyasî olaylarının, *Sodom* ve *Gomore* Mütareke devrinin, *Panorama*, *Cumhuriyet*'in başlarından Demokrat Parti yıllarına kadar geçen dönemin, *Hep O Şarkı* Abdülmecid, Abdülaziz ve II. Abdülhamid dönemlerinin -İstanbul daima odak teşkil etmek üzere- romanı olur. Romanlarının hemen tamamı İstanbul'da geçen Peyami Safa *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu* ve *Canan*'da I. Dünya Savaşı; *Sözde Kızlar*, *Bir Tereddüdün Romanı*, *Mahşer* ve *Biz İnsanlar*'da Mütareke devri ve sonrası; *Fatih-Harbiye*'de Cumhuriyet'in ilk yılları; *Matmazel Noralıya'nın Koltuğu* ve *Yalnızız*'da II. Dünya Savaşı ve sonrası yıllarının İstanbul'unda muhafazakâr ve alafranga hayatın çekişmelerini mekân zıtlıklarına bağlayarak ve Doğulu kalma ile Batılılaşma arasında bir sentez arayarak anlatır. Attila İlhan'ın romanları da son 150 yılda İstanbul'un siyasî ve sosyal panoramasını çizer.

Ahmet Hamdi Tanpınar Türk romanında İstanbul'a yeni bir bakış kazandırır. *Sahnenin Dışındakiler*'de işgal altındaki dönemin, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde Cumhuriyet yıllarının İstanbul'unu anlatan Tanpınar *Huzur*'la iki insan arasındaki aşkın İstanbul'un sokaklarında, Boğaziçi'nde, değişik kesimlerden insanlar, mimari eserler, tabii güzellikler ve müzik ile bir medeniyetin yaşama tarzı ve kültürünün beraber gelişmesini anlatır. Samiha Ayverdi ve Münevver Ayaşlı da romanlarında Osmanlı'nın son dönemiyle Cumhuriyet'in ilk yıllarının kenar ve kenar mahallelerini ele almışlardır.

Olayları genellikle İstanbul'da geçen 200'den fazla hikâyesiyle Sait Faik Abasıyanık, başta Adalar ve Boğaziçi köyleri olmak üzere hemen bütün İstanbul'un fakir ve orta tabaka insanların yaşadığı mahalleri anlatır. Haldun Taner, Orhan Kemal, Orhan Hançerlioğlu, Oktay Akbal, Selim İleri ve Orhan Pamuk'un hikâye ve romanlarında da İstanbul çeşitli semtleri ve günlük hayatı ile tasvir edilir.

İstanbul'un yeni şiirde yerini bulması roman ve hikâyeye göre epey gecikmiştir. Şinâsi'den itibaren hemen bütün şairlerde İstanbul herhangi bir vesileyle birkaç mısra halinde dile getirilmişse de bunlar çok defa eski nazım şekilleri ve ge-

leneksel tasvirlerle olmuştur. Yeni tarz şiirde ilk defa Recâizâde Ekrem ve Nâbi-zâde Nâzım'ın bazı manzumelerinde İstinye, Adalar, Küçüksu, Anadoluhisarı, Yakacık gibi semt adları geçmeye başlar. Edebiyât-ı Cedîde şairlerinde de İstanbul bazı tabiat manzaralarıyla görülür. Tevfik Fikret'in II. Meşrutiyet'ten sonra yayımlanan "Sis"inde İstanbul ilk defa şiirin bütününe hâkim güçlü bir tema halinde, ancak dönemin bazı romanlarında olduğu gibi her yönden batmış, lânetli bir şehir olarak vasıflandırılır. Buna benzer olumsuz bakış, Fazıl Ahmet Aykaç ve Halil Nihat Boztepe'nin şiirlerinde hiciv tarzında görülür. Bunlarda İstanbul'un siyasî havası ve bozulan şehir düzeni hicvedilmiştir. Bazı şiirleriyle Mehmed Âkif Ersoy da bu düzenin tenkidini yapar. "Mahalle Kahvesi"nde, "Süleymaniye Kürsüsü'nün bir bölümünde, "Seyfi Baba"da İstanbul'un sokakları ve insanları bir kara mizahla anlatılır. Bunun dışında "Küfe", "Meyhane", "Mezarlık" gibi manzumelerde İstanbul'un fakir ve düşkün insanların trajedisi dile getirildiği gibi diğer bazı şiirlerinde de İstanbul'la ilgili çeşitli tasvirler yer alır.

Şiirlerinde İstanbul'a en çok yer veren şair Yahya Kemal'dir. Yahya Kemal'in şiirlerinin çoğu ya doğrudan doğruya İstanbul için yazılmış veya içinde İstanbul'un bir semtinden bahsedilmiştir. "Sâde bir semtini sevmek bile bir ömre değer" mısraının şairi, gerçekten de başta Boğaziçi olmak üzere İstanbul'un pek çok semtini tarihi, tabii güzellikleri, insanları, mimari eserleri ve müsikisiyle büyük bir medeniyetin izlerini takip ettiği ve her şeyi ile sevdiği mekânlar olarak ele almıştır.

İstanbul, Cumhuriyet döneminin hemen bütün şairlerinde daha zengin temalarla ortaya çıkar. Günlük hayatın akışı, insanlar ve semtler Zeki Ömer Defne, Orhan Veli Kanık, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Cahit Külebi, Ziya Osman Saba, İlhan Geçer, Behçet Necatigil, Cahit Sıtkı Tarancı, Ümit Yaşar Oğuzcan ve Turgut Uyar'ın şiirlerinde; tabii güzellikler Faruk Nafiz Çamlıbel ve Mithat Cemal Kuntay'da; şehrin tarihî yapısı Selahattin Batu, Nüzhet Erman, Nurettin Özdemir ve Sezai Karakoç'ta; İstanbul'un güzelliklerinin aşkla terkibine Yahya Kemal, Ahmet Hamdi Tanpınar, Oktay Rifat ve Yavuz Bülent Bakiler'de; İstanbul'un kaybolan geçmişine ve değerlerine hasret Rıza Tevfik Bölükbaşı, Orhan Seyfi Orhon, Halit Fahri Ozansoy, Ahmet Muhip Dranas, Öz-

demir Asaf, Mustafa Necati Karaer, Ayhan Kırdar, Hilmi Yavuz, Hüseyin Hatemi ve Hüsrev Hatemi'nin şiirlerinde rastlanır. Buna karşılık İstanbul'u sosyal sınıflaşma açısından gören A. Kadir, Melih Cevdet Anday, İlhan Berk, Cevdet Kudret, Necati Cumalı, Arif Damar, Atilla İlhan, Nihat Behram ve Atıf Behramoğlu'nun şiirlerinde karamsar bir bakış, hat-ta lânetleme dikkati çeker.

İstanbul'un fethi hakkında büyük bir kısmı fethin 500. yılı münasebetiyle yazılmış pek çok şiir bulunmaktadır. Bunların en eskisi Abdülhak Hâmid'in "Merkad-i Fâtih-i Ziyâret" adlı uzun şiiridir. Orhan Seyfi Orhon, Faruk Nafiz Çamlıbel, Arif Nihat Asya, Oktay Rifat, Mehmet Zeki Akdağ, Niyazi Yıldırım Gencosmanoğlu, Turgut Uyar, Nurettin Özdemir, Ümit Yaşar Oğuzcan, Sezai Karakoç, Turan Of-lazoğlu, Dilaver Cebeci, Hüseyin Hatemi, Hüsrev Hatemi, Beşir Ayvazoğlu gibi birçok şairin İstanbul'un fethi ve Fâtih üzerine şiirleri vardır. Bütün bu konuyla ilgili şiir kitaplarından bazıları da şunlardır: Fazıl Hüsnü Dağlarca, *İstanbul Fethi Destanı* (İstanbul 1953); Gökhan Evliyaoğlu, *Kostantiniyye Kızılması* (İstanbul 1953); İbrahim Tarık Çakmak, *İstanbul'un Fethi Destanı* (Ankara 1953); İbrahim Minnetoğlu, *İstanbul Fethi Destan Denemesi* (İstanbul 1953); Arif Hikmet Par, *İstanbul'un Fethi Destanı* (İstanbul 1953); Vehbi Cem Aşkun, *Fetih Destanı* (Eskişehir 1955); Mehmed Çavuşoğlu, *Ulubadlı Hasan Destanı* (İstanbul 1957); Cahit Tanyol, *Ulubatlı Hasan Destanı* (İstanbul 1967).

İstanbul hâtıralarda ve deneme tarzı yazılarda da büyük bir yer tutmaktadır. Bunlardan en eskisi ve en zengini Ahmed Râsim'in gözlemlerini ihtiva eden, birçok kitap haline gelmiş yazıdır (meselâ *Gecelerim*, *Şehir Mektupları*, *Eşkâl-i Zaman*, *Falaka*, *Gülüp Ağladıklarım*). Bu eserlerde XIX. yüzyılın sonlarıyla XX. yüzyılın başlarında İstanbul'un hemen her semti, ticaret hayatı, dinlenme ve eğlence yerleri, okullar ve basın hayatı canlı ve ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Ahmed Râsim'i, aynı dönemleri benzer tarzda anlatan ve yazılarının çok azı kitap haline gelmiş olan *İstanbul Yazıları*, *İstanbul Kazan Ben Kepçe*, *Masal Olanlar*, *On İki-ler* Sermet Muhtar Alus ile *Tarihimizde Hayal Olmuş Hakikatler* (İstanbul 1948) adlı kitabı ve pek çok yazısıyla Semih Mümtaz S. takip eder. Hemen tamamı Boğaz ve Adalar'a ait olmak üzere

günlük hayat, teşrifat, giyim tarzlarıyla şehrin sosyal hayat ve geçim bakımından daha üst bir tabakasını yalı ve köşkleri, müzik fasıllarıyla, başlı başına bir Boğaziçi medeniyetini kaybedilmiş değerlere karşı duyulan bir nostaljiyle anlatan Abdülhak Şinasi Hisar'ın *Boğaziçi Mehtapları* (İstanbul 1942), *Boğaziçi Yalıları* (İstanbul 1954), *Geçmiş Zaman Köşkleri* (İstanbul 1956) gibi hâtıraları yanında yine hâtıralarla iç içe birer roman olan *Fahim Bey ve Biz* (İstanbul 1941), *Çamlıcadaki Eniştemiz* (İstanbul 1944), *Ali Nizami Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği* de (İstanbul 1952) önemli eserlerdir. Ruşen Eşref Ünaydın'ın *Boğaziçi Yakından* adlı eseri (İstanbul 1938), Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Beş Şehir*'deki (İstanbul 1946) İstanbul'a ait bölümle diğer denemeleri, Yahya Kemal'in *Aziz İstanbul'u* (İstanbul 1964), Samiha Ayverdi'nin başta *İstanbul Geceleri* (İstanbul 1952), *İbrahim Efendi Konağı* (İstanbul 1964) ve *Boğaziçi'nde Tarih* (1966) olmak üzere birçok hâtıra ve deneme kitapları, Ziya Osman Saba'nın *Değişen İstanbul'u* (İstanbul 1959), Salâh Birsal'ın *Kahveler Kitabı* (İstanbul 1975), *Boğaziçi Şingir Mıngır* (İstanbul 1980), *Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu* (İstanbul 1981) ve Selim İleri'nin *İstanbul Yalnızlığı* (İstanbul 1989), İstanbul'u deneme üslûbuyla anlatan dik-kate değer eserler arasındadır.

İstanbul'la ilgili şiirlerin antoloji halinde yayımlanması İstanbul'un fethinin 500. yılı kutlamalarıyla başlar. Bunlardan fethiyle ilgili olanlar Feyzi Halıcı'nın *İstanbul ve Fatih Şiirleri Antolojisi* (Konya 1953), İsmet Zeki Eyüboğlu'nun *Destanlar İçinde Fatih* (İstanbul 1953), İsmail Aykanat – Turgut Karabacak'ın *Fetih ve Fatih Şiirleri Antolojisi*'dir (1955). İstanbul hakkındaki diğer antolojilerin başlıcaları da şunlardır: Murat Uraz, *İstanbul İçin Şiirler* (İstanbul 1953); A. Ferhan Oğuzkan, *İstanbul Şiirleri Antolojisi* (İstanbul 1953); Ümit Yaşar – Tarık Dursun K., *Şiirimizde İstanbul* (İstanbul 1961); Selahattin Yıldırım – Cevat Çapan, *Şairlerin İstanbul'u* (İstanbul 1988); Kemal Özer, *Şiirlerle İstanbul* (İstanbul 1992); Enver Ercan, *Şiirlerde İstanbul* (İstanbul 1994); Necatî Birinci, *İstanbul Ufku* (İstanbul 1994); Hikmet Şinasi Önel, *Boğaziçi Şiirleri Antolojisi* (İstanbul 1944); Hasan Akay, *Fatih'ten Günümüze Şairlerin Gözüyle İstanbul I-II* (İstanbul 1997); Atilla Birkçe, *Aşk ve Hüzündür İstanbul* (İstanbul 1999); Semih Gümüş, *Öykülerde İstanbul* (İstanbul 2001).

BİBLİYOGRAFYA :

Bilge Ercilasun, "Yahya Kemal'in Şiirlerinde Yer ve Şahıs Adları", *Ölümünün Yirmibeşinci Yılında Yahya Kemal Beyatlı*, Ankara 1983, s. 123-142; Cahit Tanyol, *Türk Edebiyatında Yahya Kemal*, İstanbul 1985, s. 68-73; Şerif Aktaş, *Ahmet Rasim*, Ankara 1987, s. 80-106; a.mlf., *Ahmed Rasim'in Eserlerinde İstanbul*, İstanbul 1988; Necat Birinci, *Ruşen Eşref Ünaydın*, Ankara 1988, s. 31-64; Mustafa Özbacı, *Yahya Kemal'in Duygu ve Düşünce Dünyası*, Sam-sun 1990, s. 206-211; Banıççek Kırzioğlu, *Sam-miha Ayverdi: Hayatı-Eserleri* (doktora tezi, 1990), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 139-217; Ali Şükrü Çoruk, *Cumhuriyet Devri Türk Romanında Beyoğlu*, İstanbul 1995; Cahit Kavar, *Batılılaşma Açısından Ser-vet-i Fünun Romanı*, Ankara 1995, s. 199-261; Osman Gündüz, *Meşrutiyet Romanında Yapı ve Tema*, İstanbul 1997, I, 215-225; Mustafa Mi-yasoğlu, *Roman Düşüncesi ve Türk Romanı*, İstanbul 1998, s. 112-117; Murat Koç, *Yeni Türk Edebiyatında Boğaziçi ve Boğaziçi Me-deniyeti* (doktora tezi, 1998), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü; Mehmet Törenek, *Hikâye ve Romanlarıyla Mehmet Rauf*, İstanbul 1999, s. 239-290; İnci Enginün, *Araştırmalar ve Bel-geler*, İstanbul 2000, s. 55-63, 179-189; Adile Ayda, "Yahya Kemal'de İstanbul Sevgisi", *Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası*, sy. 3, İstanbul 1988, s. 45-48; Mehmet Kaplan, "İstanbul [Türk Edebiyatında]", *İA*, V/2, s. 1214/163-168 (aynı yazı için bk. a.mlf., *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar II*, İstanbul 1987, s. 48-59); a.mlf. – Mustafa Kutlu, "Tanzimat'tan Sonra Türk Ede-biyatında İstanbul", *TDEA*, V, 15-20; Selim İle-ri, "Edebiyatta Boğaziçi", *DBİst.A*, II, 286-288; a.mlf., "Gürpınar, Hüseyin Rahmi", a.e., III, 455-457; a.mlf., "Karaosmanoğlu, Yakup Kadri", a.e., IV, 461-462; a.mlf., "Karay, Refik Halid", a.e., IV, 462-464.

M. ORHAN OKAY

Folklor. İstanbul folkloruna ait malze-meye yazılı kaynaklardan Osmanlı tarih-leri, seyahatnâmeler ve menâkıbnâmelerle roman, hikâye, şiir gibi edebî eser-lerde rastlanır. Hüseyin Rahmi Gürpınar, Ahmed Râsim ve Ahmed Midhat Efen-di'nin eserleri, halk şiirleri, divan şiirinin özellikle Nedîm'le başlayan mahallîleş-menin etkisinde yazılmış örnekleri ve

XVII. yüzyıla ait bir minyatürde gelin tasviri (*Albüm*, İstanbul Deniz Müzesi Ktp., nr. 2380, vr. 112*)

XVII. yüzyılın sonlarına ait bir minyatürde Kâğıthane'de kır safası yapan kadınlar (Enderunlu Fâzil, *Zenannâme*, İÜ Ktp., nr. 5502, vr. 78*)

tekke edebiyatından bazı parçalar İstan-bul folklorunun çeşitli yönlerini yansıtmaktadır.

Soyun devamlılığını sağlayan çocuk Türk toplum hayatında çok önemli oldu-ğundan çocuk sahibi olamayanlar, tıbbın yetersiz kaldığı zamanlarda halk hekim-liğinin yanı sıra çeşitli yollara başvurmuş-lar, böylece ortaya çok zengin bir folklorik malzemenin çıkmasına yol açmışlardır. Bu bakımdan İstanbul folklorunda ço-cukla ilgili malzemenin ayrı bir yeri var-dır. Çocuk sahibi olmayı mümkün kıldığı-nı inanılan Tezveren Dede gibi bazı ya-tırların türbelerini ziyaret etmek âdet haline gelmiştir. "Ye tatlıyı doğur atlıyı, ye ekşiği doğur Ayşe'yi" sözünde ifadesi-ni bulan, hamile kadının tatlı ya da ekşi yiyecekleri çok yemesine ve ayrıca fizik-sel durumuna bakılarak doğuracağı ço-cuğun cinsiyetinin tayin edilmeye çalışıl-ması da önemliydi.

Her ailenin güven duyduğu, becerikli ve dini bütün bir ebe kadını vardı. Doğuma yakın bir pazartesi günü ikindiden önce eve davet edilen ebe dualar arasında ço-cuğun giyeceklerini kundağa yerleştirir, içine çörek otu serper ve bir bohçaya koy-duktan sonra üstünde de kese içinde bir Kur'an-ı Kerim'le kibleye karşı asardı. Do-ğum gerçekleştiğinde ebe tekbir alma-ya ve kelime-i şehâdet getirmeye başlar, bekleyenler de ona katılırlardı. Çocuğun göbeği kesilirken göbek adı konulur, yı-kandıktan sonra kundaklanarak göğsü-ne "ümmü sıbyan muskası" denilen Âye-tü'l-kürsî yazılı bir muska ile incili nazarlık takılır, yüzüne beyaz ve yeşil iki duvak örtülür, beşiğinin başına da bir mushaf asılırdı. Çocuğa üç ezan sesi duyulunca-ya kadar bir şey verilmez, sonra lohusa Kur'an-ı Kerim'den açılan herhangi bir sayfada şahadet parmağını gezdirerek çocuğun ağzına sürer, ardından besme-leyle ılık şekerli su damlatıp memesini verirdi.

Doğumdan sonra lohusa şerbeti kay-natılarak sürahilere konur ve boyunlarına çocuk erkekse kırmızı kurdele, kızsız gaz boyaması (kolalanmış koyu pembe tül-bent) sarılarak akraba ve uzak semtler-de oturan dostlara gönderilir, böylece do-ğum haberi verilmiş olurdu. Üç günden sonra da komşu ve akrabalar hediyeleri-yle birlikte gözyaydına gelmeye başlardı; bu ziyaretler yedi gün, yedi gece sürerdi. Doğumun ilk haftası içinde mutlaka hal-leilmesi gereken en önemli iş çocuğun adını koymaktı. Mümkünse cuma günü namazdan sonra hayatta ise büyükbaba, değilse ailenin büyüklerinden biri veya çevrede dindarlığıyla tanınan saygın bir kişi, eğer uygun bir kimse bulunamamış-sa bizzat babası abdestli olarak çocuğu kibleye doğru kucağına alır ve sağ kulağı-na önce ezan okur, ardından da üç defa konulan adı söylerdi. Genellikle doğumun altıncı günü akşamı kına gecesi yapılırdı. O gece veya ertesi gün mevlid okutulduk-tan sonra içine yatak yorgan takımı yer-leştirilen çocuğun beşiği, başta ebe kadın olmak üzere ellerinde renkli mumlarla yürüyen bir grup genç kadın -kız tarafın-dan lohusanın odasından çıkarılır ve "be-şik çıkma" denilen bu törenin arkasından cerezler yenilerek eğlenilirdi. Doğumun sekizinci günü sabahı lohusa döşeği kal-dırılır, ancak anne ve çocuk kesinlikle yal-nız bırakılmazdı. Çünkü yalnız bırakıldık-ları takdirde al basması sonucu lohusa-nın öleceğine veya kırklara karışacağına inanılırdı. Çocuğun bebekliğinde yapılan törenlerin sonuncusu dış buğdayı (dış he-diği) pişirilmesiydi. Süt dişinin çıktığını ilk gören kişi çocuğa hediye olarak bir iç gömleği alır ve "dış buğday" adıyla buğ-day kaynatılıp dağıtıldıktan sonra evde şenlik yapılırdı.

İstanbul folkloru içinde önemli bir yere sahip olan sünnet düğünlerinin vazgeçil-mez töresi Eyüp Sultan ziyaretidir. Eskiden özel kıyafetleriyle bir tören havası içinde Eyüp'e götürülen beş-on bir yaş-